

15. 10. 2014

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Přechodná ustanovení hmotného práva v souvislosti s novým občanským zákoníkem

Jednou z hlavních otázek po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku jsou jeho přechodná ustanovení. Celkem jich má zákoník 52, z toho osm je všeobecných, dvě se týkají lhůt a dob, tři manželského majetkového práva, třináct právnických osob, patnáct věcných práv, čtyři dědického práva a sedm závazkového práva. Přechodná ustanovení obsahuje i zákon o obchodních korporacích a zákon o veřejných rejstřících fyzických a právnických osob.

Přechodná ustanovení v hmotném právu vycházejí až na výjimky z principu, který byl použit podobně i v předchozí velké reformě soukromého práva v roce 1991. Již tehdy byly rozlišovány vztahy, které se řídily i nadále dosavadními předpisy, a vztahy, do nichž nuceně vstoupilo nové právo na principu nepravé retroaktivity.

Princip ne-retroaktivity

Podle § 763 obchodního zákoníku byla k 1. 1. 1992 vyloučena zpětná účinnost pravidel obchodního zákoníku na vztahy, které byly upraveny převážně v dřívějším hospodářském zákoníku. Obchodní zákoník byl budován důsledně na principu ne-retroaktivity (zpětné neúčinnosti), neboť v jeho případě nebyl zásah do existujících právních poměrů nutný. Obchodní společnosti upravené obchodním zákoníkem do té doby neexistovaly a obchodní závazkové vztahy byly upraveny v hospodářském zákoníku, jehož dočasná aplikace i po změně společensko-právních poměrů se nejevila jako zásadní problém.

Srovnáme-li textaci § 763 obchodního zákoníku: „*Tímto zákonem se řídí právní vztahy, které vznikly ode dne jeho účinnosti. Právní vztahy vzniklé přede dnem účinnosti tohoto zákona a práva z nich vzniklá, jakož i práva z odpovědnosti za porušení závazků z hospodářských a jiných smluv uzavřených přede dnem účinnosti tohoto zákona se řídí dosavadními předpisy. Smlouvy o běžném účtu, smlouvy o vkladovém účtu, smlouvy o uložení cenných papírů a jiných hodnot se však řídí tímto zákonem ode dne jeho účinnosti, i když k jejich uzavření došlo před tímto dnem.*“, musí nás napadnout, že jde o shodné řešení, jaké se objevuje v § 3028 odst. 1 a odst. 3 věta 1 nového občanského zákoníku (dále jen „NOZ“), včetně výjimky pro účet uvedené v § 3077 NOZ.

K tomuto řešení se pojí i historická judikatura, zejména bývá poukazováno na usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 7. 2006, sp. zn. 29 Odo 741/2005, podle něž se dosavadními předpisy řídí nejen vznik, ale i změna i zánik těchto vztahů, tj. zejména posouzení výkladu a platnosti právního úkonu, změn subjektů nebo obsahu závazku a podobně. S tímto závěrem lze souhlasit potud, pokud jde skutečně o práva a povinnosti vzniklé z původního závazku, což budou typicky práva a povinnosti

spojené s jeho plněním (např. způsob, doba a místo plnění, prodlení, jakost, odpovědnost za vady) nebo s jeho zánikem jinými způsoby (např. odstoupení od smlouvy, výpověď aj.).

Vzhledem k tomu, že princip zpětné neúčinnosti je v právu spíše výjimkou, která musí být zvlášť vyjádřena, a jinak je základním principem při změně právní úpravy princip nepravé retroaktivity, není žádoucí použitelnost starého práva výkladem extendovat na situace, v nichž práva a povinnosti stran nevyplývají primárně z dřívějšího právního poměru, ale především z jejich aktuální vůle a dohody.

Dřívější právní poměry v těchto případech navozují spíše jen určité okolnosti, které jsou příčinou a základem určitého řešení, ale řešení samotné na nich není závislé a nevyplývá z nich přímo ani konkrétně. Příkladem těchto situací může být uzavření budoucí smlouvy podle dřívější smlouvy o smlouvě budoucí nebo uzavření dílčí smlouvy na základě předchozí rámcové smlouvy, ale i dalších dohod navazujících tvůrčím způsobem na určité situace, jako je převzetí dluhu, přistoupení k dluhu, narovnání, privativní novace či nový závazek při kumulativní novaci. V některých dalších situacích dojde k volbě nového práva implicite tím, že strany využijí nástroje, které staré právo nemělo, jako například převzetí majetku nebo postoupení smlouvy. Při postoupení pohledávky je zřejmě třeba rozlišit závazkový režim původního dluhu, který se nemění, a vztahy mezi postupitelem a postupníkem, které již podléhají nové právní úpravě, včetně například charakteru pohledávky jako nehmotné věci, nového řešení otázky její dobytosti či jejího nabytí od nevlastníka v souladu s ustanoveními § 1109 a násl. NOZ.

Zároveň je třeba přiznat, že názory na tyto otázky se v detailech mezi odborníky liší, a proto jedinou jistotou, kterou lze každému doporučit, je dobrovolné přijetí nové právní úpravy (opt in) na základě § 3028 odst. 3 věta 2 NOZ. Smluvní podřízení se nové právní úpravě je možno učinit kdykoliv, a to v rámci smluvní svobody i se zpětnými účinky, nejdále však k 1. 1. 2014.

Princip nepravé retroaktivity

Naproti tomu podle § 868 občanského zákoníku č. [40/1964](#) Sb., ve znění tzv. velké demokratizační novely č. [509/1991](#) Sb., a ještě předtím obdobně podle § 854 občanského zákoníku č. [40/1964](#) Sb., ve vztahu k předchozímu, tzv. střednímu, občanskému zákoníku č. 141/1950 Sb., platil klasický princip nepravé retroaktivity vyjádřený slovy „*Pokud dále není uvedeno jinak, řídí se ustanoveními tohoto zákona i právní vztahy vzniklé před 1. lednem 1992; vznik těchto právních vztahů, jakož i nároky z nich vzniklé před 1. lednem 1992, se však posuzují podle dosavadních předpisů.*“ Jde o obdobné řešení jako v § 3028 odst. 2 NOZ, které je však nově vztaheno pouze na právní poměry týkající se práv osobních, rodinných a věcných.

Základním věcným kritériem, podle něž zákonodárce rozlišil použitelnost nového práva na hmotněprávní poměry, je doba trvání těchto poměrů. Krátkodobé poměry se obecně vzato dokončí podle dosavadní právní úpravy, zatímco dlouhodobé poměry se nuceně podřizují novému právu od 1. 1. 2014 na základě principu nepravé retroaktivity. Mezi krátkodobé poměry se řadí všechny závazky, tj. jak závazky ze smluv (s výjimkou nájmu nemovité věci, účtu a částečně i zájezdu), tak i závazky z deliktů (s výjimkou přiznání náhrady nehmotné újmy, tam kde to vyžaduje vyšší princip, srov. § 3079 odst. 2 NOZ). Naopak mezi dlouhodobé poměry se řadí shora uvedené poměry osobní, rodinné a věcné a také nájem nemovité věci a účet.

To má svou racionalitu a více důvodů. Lze totiž jistě akceptovat, že určitá konkrétní smlouva bude i nadále posuzována ve starém právním režimu, neboť jednak jde obvykle o poměrně krátkodobý vztah, který se zkonsumuje a zanikne, jednak jde o úpravu otázek jen mezi smluvními stranami a konečně jde o otázky, které jsou právem tak jako tak řešeny převážně dispozitivním způsobem, stejně jako je dispozitivní i celé pravidlo o podřízení závazků starému právu v § 3028 odst. 3 NOZ.

Naopak těžko bychom akceptovali například to, že v oblasti statusových otázek fyzických osob či rodiny bychom rozlišovali lidi podle toho, podle jaké právní úpravy se narodili nebo kdy uzavřeli manželství a podle toho jim přiznávali různou úroveň možností a práv. Například, že podpůrná opatření nebo rozšířenou ochranu osobnosti o právo na příznivé životní prostředí by mohli využít pouze ti, kteří se narodili až po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku. Takový závěr by byl zjevně absurdní.

I princip nepravé retroaktivity má však své meze dané obvykle určitým vývojem práva do stavu, který nelze jednoduše změnit bez dotčení právní jistoty či jiných ústavně zaručených práv.

Příkladem může být limitované uplatnění superficiální zásady, která sice platí jako princip v novém hmotném právu podle § 506 NOZ, ale přestože jsou stavby věcmi, které se obecně řídí od 1. 1. 2014 novým právem, neprosadí se tehdy, pokud to vlastnické nebo jiné věcné právo jiné osoby vylučuje (§ 3055, 3060 NOZ). Nebo pokud došlo již před účinností NOZ k vymezení bytových jednotek podle zákona o vlastnictví bytů, budou i další jednotky vymezeny podle starého práva (liší se v tom, že s nimi není spojen spoluvlastnický podíl na pozemku pod bytovým domem), přestože samotná smlouva o jejich převodu uzavíraná v současné době se bude řídit novým právem (viz shodně stanovisko KANCL).

Princip pravé retroaktivity

Nový občanský zákoník na několika místech využívá i třetí princip, a to princip pravé retroaktivity, který je sice obecně vzato ústavně nepřípustný, ale z dobrých důvodů jsou z jeho zákazu povoleny výjimky.

Zákaz zpětného použití práva (retroaktivity) patří k elementárním právním zásadám uznávaným v ústavním i mezinárodním právu, neboť se týká požadavku právní jistoty a ochrany nabytých práv, bez nichž nemůže být společenské důvěry v právo. Od zákazu pravé retroaktivity práva se lze výjimečně odchýlit, a to výslovným pozitivním ustanovením zákona (formální podmínka) a z věcně nezbytných důvodů, zejména pokud by neexistující práva a povinnosti v platném právu byly již v minulosti pocíťovány alespoň jako obecně platná pravidla mravní či jinak obecně normativní, a z tohoto důvodu s nimi muselo být počítáno jako s pravidly právního vědomí společnosti (materiální podmínka). Za těchto předpokladů totiž subjekty práva musely počítat i s retroaktivní regulací právní.

Jako příklad naplnění materiálních podmínek pro připuštění pravé retroaktivity zákona bývá označován poválečný Norimberský proces. Obecně může jít o nahrazení právní normy se zpětnými účinky, pokud je taková norma v příkrém rozporu se základními principy právního státu nebo s obecně uznanými principy humanity a morálky.

Druhou situací, která zakládá akceptovatelnost principu pravé retroaktivity, je zpětné použití právní normy v případě, kdy je takový postup výhradně v zájmu určitých osob a nedotýká se třetích stran. Typickým příkladem je použití takové normy trestního práva, která je pro pachatele mírnější, bez ohledu na právo platné v době spáchání trestného činu.

V novém občanském zákoníku se objevují oba dva shora popsané důvody pravé retroaktivity v následujících situacích:

- **§ 3034:** zpětné přiznání relevance předběžnému prohlášení člověka učiněnému v očekávání vlastní nezpůsobilosti právně jednat, k němuž došlo před nabytím účinnosti NOZ (retroaktivita ve prospěch osoby)
- **§ 3041 odst. 1 věta 2 za středníkem, § 3043 odst. 1, § 3044, 3049 odst. 1, 3:** zpětné přiznání relevance zakladatelskému právnímu jednání nebo smlouvy či rozhodnutí o přeměně

právnícké osoby nebo zřízení nadace či nadačního fondu závětí učiněnému přede dnem nabytí účinnosti NOZ, které odporovalo dosavadním právním předpisům (retroaktivita ve prospěch osoby)

- **§ 3070, 3071 a 3072:** zpětné přiznání relevance pořízení pro případ smrti zůstavitele, dědické smlouvě a prohlášení o vydědění, k nimž došlo před nabytím účinnosti NOZ v rozporu s tehdejšími předpisy (retroaktivita ve prospěch osoby)
- **§ 3078:** zpětné přiznání relevance cestovní smlouvy uzavřené před nabytím účinnosti NOZ v rozporu s tehdejšími předpisy a úprava odpovědné osoby a rozsahu odpovědnosti i na nemajetkovou újmu dle NOZ i pro újmu vzniklou zákazníkovi zájezdu před účinností NOZ (retroaktivita z důvodu nutnosti kvůli rozporu staré právní úpravy s evropským právem)
- **§ 3079 odst. 2:** zpětné přiznání náhrady nemajetkové újmy vzniklé před nabytím účinnosti NOZ, jsou-li pro to mimořádné důvody hodné zvláštního zřetele, tj. pokud by její nepřiznání bylo v rozporu s dobrými mravy a vedlo by ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské citění (retroaktivita z důvodu nutnosti kvůli rozporu staré právní úpravy, resp. způsobu její aplikace s principy humanity a morálky).

František Korbela,

Partner

[Havel, Holásek & Partners s.r.o., advokátní kancelář](#)

Florentinum

Na Florenci 2116/15

110 00 Praha 1

Tel.: +420 255 000 111

Fax: +420 255 000 110

e-mail: office@havelholasek.cz

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- [Postoupení pohledávky na výživné jako novinka právní úpravy účinné od 1. 1. 2026](#)

- [Jak zahájit provoz mezinárodní letecké linky do České republiky \(EU\): právní požadavky pro aerolinky ze třetích zemí](#)
- [Mimořádné vydržení a vývoj judikatury Nejvyššího soudu](#)
- [Preventivně-sankční funkce náhrady nemajetkové újmy za porušení osobnostních práv pohledem Ústavního soudu](#)
- [Odštěpný závod zahraniční společnosti optikou NIS2: Jak správně určit velikost podniku?](#)
- [Zápis ochranné známky bez komplikací. Klíčem k úspěchu je kvalitní předběžná rešerše](#)
- [Zneužití práva na přístup podle GDPR](#)
- [Byznys a paragrafy, díl 31. - létající pořizovatel ve světle nového stavebního zákona](#)
- [Právní povaha sítě elektronických komunikací - režim náhrady škody](#)
- [Náhrada ušlého nájemného při předčasném ukončení nájemní smlouvy na nebytové prostory](#)
- [Jak fungují plánovací smlouvy v reálných situacích \(2. díl\)](#)